

ЛЮДИНА ЯК «ПОЛІТИЧНА ТВАРИНА» В ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ АРІСТОТЕЛЯ

Стаття присвячена аналізу філософських поглядів Арістотеля про державу як основу людського суспільства. Арістотель був прихильником концепції природного походження держави. Людину він визначав як «політичну тварину».

Ключові слова: держава, людина, суспільство, політична тварина, Арістотель.

Островерх М. ЧЕЛОВЕК КАК ПОЛИТИЧЕСКОЕ ЖИВОТНОЕ В ФИЛОСОФСКОЙ КОНЦЕПЦИИ АРИСТОТЕЛЯ.

Статья посвящена анализу философских взглядов относительно государства как основы человеческого общества. Аристотель был сторонником концепции естественного происхождения государства. Он определял человека как «политическое животное».

Ключевые слова: государство, человек, общество, политическое животное, Аристотель.

M. Ostroverch. A MAN AS A “POLITICAL ANIMAL” IN ARISTOTLE’S PHILOSOPHICAL CONCEPTION.

The article tells about the analysis of Aristotle’s philosophical views about a state as a basis of human society. Aristotle supported the conception of natural origin of a state. He defined a man as a “political animal”.

Key words: state, man, society, political animal, Aristotle.

Предметом дослідження у цій науковій статті є арістотелівська концепція людини-громадянина і держави. Державність інтерпретувалась у Арістотеля як необхідна основа суспільства. Людина постає у арістотелівській філософії суспільно-політичною істотою.

Актуальність даної роботи першочергово зумовлена складністю і суперечливістю суспільно-політичного життя сучасної України. Відновлення незалежності і необхідність розбудови державних інститутів, процеси національно-культурної ідентифікації і глобалізаційні потреби – все це зумовлює зростання інтересу до філософського підґрунтя концепцій державності.

Проблематика держави і громадянства традиційно досліджувалась політологами і юристами, частково – соціологами. В сучасних умовах існує нагальна потреба філософсько-антропологічного і культурологічного дослідження цієї проблематики.

Мета і задачі дослідження полягають у аналізі арістотелівської теорії держави і людини як «політичної тварини», тобто істоти, суспільне буття якої багато в чому визначається особливостями політичного життя.

Одне з чільних місць в філософії Арістотеля займає його вчення про державу як основу людського суспільства. Особливістю філософського вчення Арістотеля про державу може вважатись насамперед те, що на відміну від значної частини інших філософів, Арістотель був прихильником концепції природного походження держави.

Такі переконання Арістотеля стосовно природи держави, а також щодо її походження знайшли своє відображення в першу чергу в його «Політиці», де вони представлені найбільшою мірою з усіх його відомих сучасній науці філософських творів.

Можна вважати, що саме з цієї концепції Арістотеля про природне походження держави загалом походить і його філософське вчення про соціальну природу людини, яке також відображене насамперед в «Політиці». Ці дві відомі філософські концепції Арістотеля виявляються настільки тісно пов’язаними між собою в цьому його творі, що розділити їх між собою практично неможливо.

Арістотель вважав, що люди, якби вони існували взагалі без закону, були б найгіршими з тварин, а закон своїм виникненням завжди пов’язаний з державою (1280a).

Людину, на думку Арістотеля, потрібно розуміти в першу чергу як політичну тварину, або ж, якщо говорити точніше і використовувати при цьому арістотелівську термінологію, «тварину полісну». Іншими словами кажучи, людина в концепції

Арістотеля постає такою твариною, яка живе в якомусь полісі (тобто в місті-державі). Саме такого роду визначення людини було сформульоване в «Політиці» Арістотеля.

Потрібно підкреслити насамперед, що повною мірою така характеристика людини у Арістотеля могла б стосуватись одних тільки стародавніх греків. І, якщо уважно читати «Політику» Арістотеля, стає цілком очевидним, що таке ставлення до стародавніх греків як до єдино відповідних його характеристиці людини було у Арістотеля цілком свідомим і послідовним.

В цій якості Арістотель протиставляв стародавніх греків абсолютно усім іншим відомим народам того часу. Фактично, у нього виявляється цілком свідоме прагнення вважати тільки греків повноцінними людьми, а негреків, яких, як відомо, стародавні греки називали варварами, – людьми не зовсім повноцінними.

Не треба думати, що стародавні греки розглядалися як полісні істоти в цій концепції Арістотеля зовсім абстрактно. Полісними істотами (а отже в концепції Арістотеля і повноцінними людьми) стародавніх греків робило насамперед і в першу чергу їх громадянство в якомусь з давньогрецьких полісів (тобто міст-держав).

Винятків в Стародавній Греції класичного періоду практично не було. Адже тільки в добу елінізму в країнах Середземномор'я змогло поширитись уявлення про космополітизм – тобто уявлення про людину як громадянина всесвіту, яке, скоріше за все, виникло вперше ще в період давньогрецької класики в середовищі кініків. Відомо, зокрема, що Діоген Сінопський замість того, щоб відповідати на запитання, громадянином якого поліса він є, говорив, що він є громадянином всесвіту [Див., наприклад: 3, 237].

Однак потрібно, разом з тим, особливо підкреслити, що в полісній системі Стародавньої Греції не виникло і не могло виникнути уявлення про загальногрецьке громадянство. І це при тому, що у стародавніх греків існувало дуже чітке уявлення про свою національну відмінність від усіх інших тогочасних народів, що знайшло відображення в давньогрецькій літературі класичної доби.

Можна помітити, що розглядаючи питання, які стосуються безпосередньо бажаного державного устрою, Арістотель утримувався від кропіткої деталізації. Однак можна помітити, разом з тим, що він наполягав на тому, що гарну організацію держави неможливо одержати тільки завдяки щасливій випадковості, але тільки завдяки знанню та свідомому плануванню (див. VII 12, 1332a30).

Ідеальний державний лад, який був описаний у "Політиці" Арістотеля, загалом може вважатись дуже близьким до того, який сам Арістотель в більшості випадків називав аристократичним державним ладом.

Відповідно до вчення Арістотеля, повноправні громадяни держави повинні дотримуватись в полісі, який повинен бути заснований і розбудований у відповідності до ідеального державного ладу, такого способу життя, що сприяв би розвитку чеснот і, отже, забезпечував би таким чином всьому суспільству щасливе існування.

Тому немає нічого дивного в тому, що особливе значення приділяється в "Політиці" встановленню таких шлюбних законів, які повинні бути спрямовані на те, щоб народжувалися нормальні у фізичному відношенні молоді покоління. Крім того, в «Політиці» містяться досить докладні міркування, які стосуються виховання таких поколінь майбутніх громадян.

Потрібно підкреслити, що погляди Арістотеля з вказаних питань державної політики знаходяться в самому тісному зв'язку з його ідеалами суспільного устрою.

Виходячи з подібних міркувань, повноправними громадянами держави автор "Політики" згодний був вважати тільки тих місцевих мешканців, котрі в молодості були воїнами, а по досягненні старшого віку мають можливість ставати правителями, судьями, жрецькими. Такі люди, на думку Арістотеля, не повинні займатись ні ремеслом, ні торгівлею, ні землеробством. Така позиція грецького філософа є послідовною і принциповою.

Посилаючись на приклади відомих держав Єгипту та Криту, Арістотель намагався довести можливість встановлення такого суспільного ладу, при якому воїни та землероби повинні утворювати два різних класи. Тим самим він, ймовірно, заздалегідь намагався дати відповідь на заперечення тих, хто, ґрунтуючись на законах ряду грецьких держав, зокрема тогочасних Афін, міг би стверджувати, що саме землероби повинні бути воїнами-гоплітами, створюючи основу громадянства.

Передумовами створення зразкового, найкращого поліса, відповідно до міркувань Арістотеля, мають бути: визначена кількість населення, визначені розміри території, а також зручне положення відносно моря (VII 4).

З числа повноправних громадян повинні виключатись ремісники і торговці, тому що спосіб життя і тих, і інших, як стверджував Арістотель, не сприяє розвитку чесноти, а щасливим життям може бути тільки життя у відповідності з чеснотою.

Організація землеволодіння повинна забезпечити громадянам їжу й у той же час можливість дружньо надавати свою власність у користування іншим громадянам. Усьому цивільному населенню варто брати участь у сисситіях, тобто суспільних трапезах.

Пропонується також розділити всю землю в державі на дві частини – суспільну і приватну. Одна частина суспільної землі буде надавати засоби на покриття витрат по релігійном культам, інша – по сисситіям.

Поділ приватної землі на дві частини має бути зроблене з тим розрахунком, щоб у кожного громадянина було дві ділянки землі: одна – у кордонів держави, інша – в межах міста.

Основними хліборобами, чия праця годує громадян, згідно з проектом Арістотеля, є раби, що не належать до одного племені і не відрізняються гарячим темпераментом щоб запобігти всякій небезпеці збурювання з їх боку. На другому місці після рабів названі були в якості бажаних хліборобів варвари (див. VII 8, 1329a25).

Кого мав на увазі в цьому випадку Арістотель? Сам він підказав в іншому місці відповідь на це питання. Люди, що живуть в Азії, на противагу жителям Європи, на його думку, хоча і відрізняються здібностями, але позбавлені мужності, а тому живуть у підлеглому, і навіть у рабському стані.

Варвари, тобто не греки, по Арістотелю, по природі своїй можуть бути тільки рабами греків. Саме це, як вважав Арістотель, і відрізняє їх принципово від греків.

Отже, сприятливі умови для створення полісів зі зразковою, з погляду Арістотеля, організацією він, імовірно, знаходив насамперед в Азії.

На величезних просторах завойованої македонським царем та його греко-македонським військом Перської держави і тих країн, які вона об'єднувала, була можливість поширити грецькі форми політичного буття, притому в більш чистому, більш досконалому, як уявляв це Арістотель вигляді.

Теорія Арістотеля санкціонувала, а також увінчувала собою практику македонської державної політики, обґрунтовуючи її філософськими розуміннями. Практичне здійснення ряду істотних пунктів його політичних проектів давало філософу надію на досягнення бажаних результатів надалі.

Звернемося до першого побажання Арістотеля, що відноситься до заснування поліса. Найважливішою умовою він назвав вибір гарного місця розташування, яке, крім того, визначається кількістю його громадян (див. VII 5, 1326b40 сл.).

Те й інше навряд чи можна було вважати реальною проблемою для тогочасної Греції, де нові поліси в той час, коли Арістотель писав свою «Політику», практично не виникали.

Проблема вибору місця для міста з визначеним числом мешканців існувала насамперед в інтенсивно колонізованих стародавніми греками країнах Сходу. І вона стала особливо актуальною насамперед після відомих походів Александра Македонського, підкорення та елінізації східних територій.

Арістотель, як можна зрозуміти з його творів, в першу чергу з його «Політики», пов'язував найбільшою мірою саме з колонізованими в той час стародавніми греками країнами Стародавнього Сходу, найбільші можливості для практичного здійснення своїх ідеалів розвитку людини і держави.

В зв'язку з цим варто згадати про те, що Александр Македонський під час своїх завойовницьких походів в країни Сходу заснував дуже велику кількість міст, яким або ж сам він, або ж його помічники здебільшого давали назву "Александрія", а також ту проникливість, яку виявив македонський завойовник при виборі місця для Александрії Єгипетської.

Висновки. Арістотель був прихильником концепції природного походження держави. З цієї концепції походить його філософське вчення про соціальну природу людини, яке відображене в його відомому творі «Політика». Людина розглядалась філософом однозначно як полісна істота, тобто громадянин одного з давньогрецьких міст-держав. Полісними істотами (а отже в концепції Арістотеля і повноцінними людьми) стародавніх греків робило в першу чергу їх громадянство в якомусь з давньогрецьких полісів. Однак потрібно підкреслити, що в полісній системі Стародавньої Греції не виникло і не могло виникнути уявлення про загальногрецьке громадянство.

Ідеальна організація полісу (держави), на думку Арістотеля, не може з'явитись в результаті якого-небудь щасливого випадку, але може бути створена як результат продуманих і тривалих зусиль громадян держави. Необхідними передумовами створення такого зразкового, найкращого поліса, відповідно до міркувань Арістотеля, мають бути: визначена кількість населення, визначені розміри території, а також зручне положення відносно моря.